VICTOR NEUMANN

CONCEPTUL DE NAȚIUNE LA ROMÂNI ȘI UNGURI

Un studiu despre identitățile politice

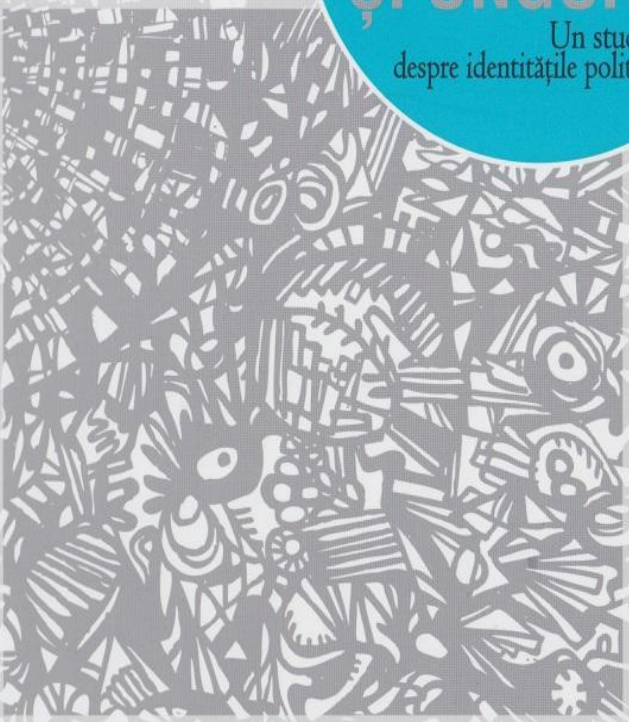

CSAIT Centrul de Studii Avansate în Istorie-Timișoara

INSTITUTUL EUROPEAN

CONCEPTUL DE NAȚIUNE LA ROMÂNI ŞI UNGURI:

Un studiu despre identitățile politice

VICTOR NEUMANN
Centrul de Studii Avansate în Istorie
Universitatea de Vest din Timişoara

CONCEPTUL DE NAŢIUNE LA ROMÂNI ŞI UNGURI:

Un studiu despre identităţile politice

CSAIT
Centrul de Studii Avansate în Istorie Timişoara / România

INSTITUTUL EUROPEAN

Lucrarea a fost elaborată în cadrul *Centrului de Studii Avansate în Istorie*, Universitatea de Vest din Timişoara şi finanţată prin proiectul ***„Istoria conceptelor şi istoria conceptuală - aplicaţii novatoare în istoriografiile română şi est-europeană."***

"This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-II-ID-PCE-2011-3-1042."

© 2013 by Victor NEUMANN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
NEUMANN, VICTOR
Conceptul de naţiune la români şi unguri:
Un studiu despre identităţile politice / Victor Neumann;
Iaşi : Institutul European ;
Timişoara : Centrul de Studii Avansate în Istorie al UVT, 2013
ISBN - 978-973-611-951-4

Corectură:
Flavia BEMBEA, Henriete RICHER

Copertă, DTP şi Prepress:
Dieter PENTELIUC-COTOŞMAN

Tiparul executat la:
Tipografia "BALCANIC" SRL
www.balcanic.ro / E-mail: office@balcanic.ro

Abstract

Acest studiu abordează controversata problemă a conceptelor (*nem, neam, popor, nép*) ce definesc două dintre identitățile Europei Est-Centrale, ungară și română. Am acordat un interes deosebit translării și adaptării conceptului german de *națiune*, stăruind asupra sensurilor lui inclusive ori exclusive dobândite în cele două limbi și culturi politice în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cuvinte cheie

kinship, Kulturnation, naționalitate, națiune, neam, nem, nemzet, nemzetiség, nép, popor, Volk, Volkstum.

De la *Volkstum* la etnicitate fictivă: Herder și herderianismul

Fiind situați la confluența mai multor culturi, românii și ungurii au construit ideologii cu sensuri ambivalente: pe de-o parte inspirate de ideile revoluției franceze și de literatura romantică germană; pe de alta, de cultura turco-orientală. Cu un astfel de bagaj cultural mixt, politicile identitare din secolul al XIX-lea au generat o serie de

particularități. Putem înțelege reflexele de gândire create de cele două comunități reconstruind limbajele social-politice ale timpului. O perspectivă transnațională asupra fenomenului identitar al Europei Est-Centrale[1] e încurajată de o metodă de cercetare asumând și îmbogățind rezultatele studiilor koselleckiene de *Begriffsgeschichte*. Aceasta va contribui la o reevaluare a similarităților și a diferențelor culturale și de gândire identitar-politică europene[2].

Cercetarea proiecțiilor lui Johann Gottfried Herder asupra identității colective trebuie să fie însoțită de o analiză a conceptelor de etnocultură, etnonațiune și națiune. În opera autorului romantic german regăsim idei încă insuficient examinate cu privire la rolul lor în structurarea comunităților în societăți naționale, idei care au avut o influență majoră în regiunile Europei Est-Centrale. Noțiunile herderiene de *Volk* și *Sprache*, devenite ulterior concepte cheie, dau consistență „sistemului teleologic" la care făcea referire Isaiah

1. Am folosit noțiunea de „Europa Est-Centrală" pentru a descrie acele regiuni ale fostului Imperiu Habsburgic care sunt situate la est de râul Leitha. Pentru mai multe explicații cu privire la ideea de Europa Est-Centrală vezi Victor Neumann, *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală* (Iași: Polirom, 2001), 7.

2. Pentru recente contribuții privind studiul comparativ al istoriei etnonațiunilor și națiunilor europene vezi Stefan Berger și Chris Lorenz, Editori, Writing the Nation, Vol. 3: *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories* [Scrierea Natiunii, Vol. 3, Națiunea contestată: etnie, clasă, religie și gen în istoriile naționale], (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2008).

Berlin[3].

Herder visase la o Germanie etnonațională și, prin extensie, la o Europă a etnonațiunilor în care fiecare urma să-și cultive o identitate distinctă bazată pe segregarea în funcție de religie, origini, istorie sau limbă Apropierile sau interferențele între comunități și culturi erau considerate periculoase, reprezentând o abatere de la dorința de conservare a comunității în acord cu natura care a creat-o. Purismul *Volk*-ului herderian a fost asociat cu purismul limbii, rolul său principal fiind acela de a aduce în prim-plan caracteristicile diferențierii. „Ați urmărit vreodată evoluția unei educații germano-franceze? Pentru germani totul este pustiu și uscăciune!"[4] spunea Herder. Așa cum o înțelegea el, limba era destinată cultivării celor mai profunde sentimente ale spiritului german, în vreme ce educația în limba franceză ar provoca doar rătăciri nefericite. Făcea aluzii la comportamentul intelectualilor berlinezi din anii iluminismului, când franceza devenise limba preferată a casei regale, precum și a mediilor aristocrat-burgheze din Prusia[5].

---

3. Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty* [Patru eseuri despre libertate, traducere în română de Laurențiu Ștefan Scarlat, București: Humanitas, 1996], (Oxford: Oxford University Press, 2002).

4. „Haben Sie je den Kurs einer deutsch-französischen Erziehung kennengelernt? Für Deutsche eine schöne Einöde und Wüste!"; vezi J. G. Herder, „Briefe zur Beförderung der Humanität" [Scrisori despre progresul umanității], în *Herder's Werke in fünf Bänden* [Operele lui Herder în cinci volume], Vol. 1 (Berlin și Weimar: Aufbau Verlag, 1971), 111.

5. Victor Neumann, *The Temptation of Homo Europaeus* [Tentația lui Homo Europaeus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală și

Problema relației dintre poezie și politică a fost văzută ca act pregătitor al acțiunii. „Germania trebuie să simtă ce este acțiunea" și aceasta ar fi cu putință în situația în care poporul va conștientiza importanța ei. „Pentru popor este bine ca în răstimp să cânte ... cântecele națiunii și să aștepte vremea naturii și a acțiunii ei ... Cântecele sunt arhiva poporului" și, prin ele, „popoarele se descriu singure"[6]. Herder crede că astfel pot fi formulate cele mai credibile teze privind originile fiecărui popor. În fapt, nu era un demers dezinteresat pentru cântecul popular ori unul animat de ideea emancipării sociale. Gândul său se îndrepta spre o *Kulturnation*, o națiune culturală reprezentată de un *Volk*, de o comunitate distinctă prin limbă și istorie. Textele lui presupun nu numai inventarierea ideilor, ci și dezvăluirea relației dintre limbaj și gândire, precum și identificarea miturilor astfel construite. Combinând informații din diferite domenii, el formulase teoria ce avea să deschidă larg apetitul pentru istorie. În temeiul ideilor de acest fel va deveni posibilă geneza aspirațiilor germane ale Prusiei. Fantezia merge până la a promova distincții radicale privind pedagogia etnonațiunii. După

---

de Sud-Est, cf. ediția a III-a în limba română, Iași: Polirom, 2006], (New York: Columbia University Press, 1993), 137-140.

6. „Ihre Gesänge sind das Archiv des Volks, der Schatz ihrer Wissenschaft und Religion, ihrer Theogonie und Kosmogonien der Taten ihrer Väter und der Begebenheiten ihrer Geschichte, Abdruck ihres Herzens, Bild ihres häuslichen Lebens in Freude und Leid, beim Brautbett und Grabe"; vezi Herder, „Von Ähnlichkeit der mittlern englischen und deutschen Dichtkunst" [Despre asemănările dintre arta poetică medievală engleză și germană] în *Herder's Werke*, Vol. 2 (Weimar: Volksverlag, 1963), 273.

Herder, patriotismul presupune a te curăța de zgură. Tot ce este străin sau este contaminat de atingerea unei alte comunități trebuie respins. *Etnonațiunea* reține că nu este important cum se reflectă ea în ochii altora, ci cum se prezintă în proprii săi ochi:

> *Acest sentiment trebuie să se asocieze în mod necesar cu scârba și disprețul pentru orice revărsare zadarnică a membrilor unei națiuni în țări străine, pentru amestecul inutil în treburile externe, pentru orice imitație și participare fără rost la ceva care turbură treburile, datoria, liniștea și bunăstarea noastră.*[7]

Potrivit lui Herder, identitatea unei persoane va fi diluată odată cu părăsirea grupului din care provine și cu asocierea ori integrarea într-o comunitate diferită de aceea în care s-a născut. E vorba de identitatea etnică, definită prin conceptul german de *Volkstum* și care promovează sentimentul și pasiunea pentru apartenența comunitară. Aceste asocieri, o dată transformate în mistică, generează dogma etnonaționalistă, întrerupând tradiția patriotismului luminat și cosmopolit, vizând apartenența la Europa. Herder considera că cel ce părăsește propria-i „matcă" este pierdut, iar absența unei

7. „Mit diesem Gefühl muß sich notwendig Abscheu und Verachtung gegen jedes leere Auslaufen der Ihrigen in fremde Länder, gegen das nutzlose Einmischen in ausländische Händel, gegen jede leere Nachäffung und Teilnehmung verbinden, die unser Geschäft, unsre Pflicht, unsre Ruhe und Wohlfahrt stören"; vezi Herder, „Briefe zur Beförderung der Humanität", 178.

apartenențe la un grup anume ar coincide cu excluderea. Raționamentele de acest fel au contribuit la geneza ideii de națiune culturală în sensul excluziunii şi nu al incluziunii. Specificitatea a fost o invenție romantică, una contrară aspirațiilor individuale şi coagulării societății în temeiul valorilor civice.

În vreme ce Hegel nu a acordat interes istoriei propriu-zise, ci doar elaborării unei doctrine despre trecut, Herder a expus relația dintre specii şi gândire politică. Spre deosebire de Hegel, Herder nu a avut pretenția de a urmări sistematic ceea ce Popper numea mai târziu „transsubstanțierea spiritului în sânge"[8]. Opera sa popularizase cel mai bine tezele ce conțineau teoria etnonațională. Pe de altă parte, nici esențialismul istoricist practicat de Herder nu era exact istorie. Prin conceptul de *Volksgeist* el dezvoltă ideea monadei leibniziene ce va atrage un număr impresionant de intelectuali. Originalitatea lui Herder consta în aplicarea doctrinei biologiste la istorie. După *Volksgeist*, Herder va impune conceptul vitalist având conotații teleologice. El a articulat teoria evoluției istoriei umane în sensul evidențierii semnificațiilor ei generale[9]. Între

8. K. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, Vol. 2: *The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx and the Aftermath* [Societatea deschisă şi dușmanii ei. Vol. 2: Epoca marilor profeți: Hegel şi Marx, traducere în română de D. Stoianovici, Bucureşti: Humanitas, 2005], (London: Routledge, 1996), 27-81. Vezi explicația lui despre geneza naționalismului german (49-59) şi contribuția lui Herder la teoria naționalismului (filozofie oraculară, 52-53).

9. Elias Palti a evidențiat faptul că atât caracterul ireversibil al istoriei văzut de Herder, cât şi istoricismul său radical erau precare. Cf. Elias Palti, „The Metaphor of Life: Herder's Philosophy of History and

importantele sale concluzii – devenite mai târziu punct de atracție pentru o pleiadă de învățați ai secolului al XIX-lea – a fost și aceea potrivit căreia istoria omenirii emană direct de la o forță supranaturală.

Doar intervenția providențială poate, în momente critice, inculca o nouă viață în materia moartă. Existența principatelor germane independente ca o moștenire medievală, dar și ca un spațiu privilegiat pentru afirmarea societății civile și a burgheziei urbane a fost de neconceput pentru oamenii politici îndrăzneți și cu intenții dominatoare. Herder le venise în întâmpinare recomandând modalitatea depășirii acestor forme ale administrației considerate vetuste. El a căutat să se identifice cu forțele care vestesc schimbarea și cu cele ce dau glas sentimentelor și conștiinței. Este important să ne amintim că acest tip de schimbare nu era în acord cu idealul liberal englez, nici cu aspirațiile naționaliste ale britanicilor care păreau să aparțină unui alt timp istoric. Nu corespundeau nici cu spiritul Franței postrevoluționare și postnapoleoniene. Aceste idei au fost diferite, deoarece experiențele istorice au fost diferite[10]; romanticii germani și francezi aveau așteptări

---

Uneven Developments in Late Eighteenth Century Natural Sciences" [Metafora vieții: Filozofia istoriei la Herder și evoluția neuniformă a științelor naturii la sfârșitul secolului al XVIII-lea] în *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 38, nr. 3 (1999): 322-347; vezi în special 322-323.

10. Vezi, de exemplu, opinia privitoare la conceptul de *Sattelzeit* (epoca de tranziție spre modernitate) formulată de João Feres Junior în capitolul său intitulat „With an Eye on Future Research: The Theoretical Layers of Conceptual History" [Cu un ochi la viitoarele cercetări: straturile teoretice ale istoriei conceptuale] în Javier Fernández

diferite cu privire la emancipare.

Herder aşezase problema etnonaţională sub spectrul unor legi inventate – anume, *fictive ethnicity*[11]. Aspiraţiile lui fac parte din monismul idealist profesat de romantici. După el, poezia era cea mai în măsură să ofere adevărul, inspirând „o dulce înclinare" (*süßes Geklingel*)[12]. E

Sebastián (Editor), *Political Concepts and Time: New Approaches to Conceptual History* [Conceptele politice şi timpul. Noi abordări în istoria conceptuală], (Santander: Cantabria University Press şi McGraw-Hill Interamericana de España, 2011) 223-239. Vezi şi recenzia noastră asupra cărţii în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 12, no. 1 (2012), 154-159. În vreme ce pentru germani *Sattelzeit* era în plină desfăşurare (1750-1850), pentru regiunile Europei Est-Centrale tranziţia spre modernitate avea să înceapă abia în preajma revoluţiei de la 1848. În acest sens, Stefan Jordan este de părere că suntem prea uşor dispuşi să adaptăm un concept precum acela de Sattelzeit, al cărui caracter era doar vag definit. Vezi Stefan Jordan, „Die Sattelzeit – Transformation des Denkens oder revolutionärer Paradigmenwechsel?" [Timpul tranziţiei – transformarea sau schimbarea revoluţionară a paradigmei de gândire], în *Frühe Neue Zeiten: Zeitkonzepte zwischen Reformation und Revolution* [Evul premodern: Conceptul de timp între reformă şi revoluţie], Achim Landwehr, Editor (Mainz: Johannes Gutenberg Universität, 2012). Cred că indiferent despre care concept e vorba, o decodare a semnificaţiilor sale ori a aplicabilităţii sale la un anume timp şi spaţiu va trebui să ţină seama de context, geografie, societate, moşteniri culturale şi religioase.

11. Etienne Balibar, „The Nation Form: History and Ideology" [Forma naţiunii: Istorie şi Ideologie], în *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* [Rasă, Naţiune, Clasă: Ambiguitatea identităţilor], în Etienne Balibar şi Immanuel Wallerstein, Editori (London şi New York: Verso, 2002), 96-100.

12. J. G. Herder, *Über die Wirkung der Dichtkunst auf die Sitten der Völker in alten und neuen Zeiten* [Despre efectul artei poetice asupra moralităţii popoarelor în antichitate şi în timpurile moderne], în *Herders Werke in fünf Bänden* [Operele lui Herder în cinci volume],

vorba de acel adevăr potrivit căruia indivizii trebuie să se supună întregului, colectivității. Pentru ca fenomenul să devină posibil, se cerea a fi creat poporul ca formă ideală întruchipând ideea de unitate. Formulat de aleșii speciei, idealismul acesta urmărea să rezolve frustrări de secole. Poetul e singurul ce deține puterea de a îndrepta inima poporului în direcția bună. Herder i-a încredințat rolul de formator de opinie:

> *La fel cum fierul atrage magnetul, cum străbate scânteia electrică, și-și urmează drumul omniprezentă și atotputernică ... întocmai așa arta poetică adevărată, pură, simplă, divină, influențează indivizii și națiunile. Dar de ce oare vorbesc despre ea și nu merg eu însumi acolo, ca s-o simt și să-i simt izvorul?*[13]

Prin urmare, poetul trebuia văzut ca un zeu pe pământ, iar națiunea ca o creație a poeților, puritatea ei fiind echivalată cu poezia „adevărată", „simplă", „divină", la rândul ei, „pură". În subtext citim o replică adresată enciclopediștilor francezi, un răspuns la idealurile Franței întruchipate de cărturarii materialiști, dar și de programele Revoluției de la 1789. Dacă *Volk*-ul se va lăsa călăuzit de alesul mulțimii, el nu va mai

---

vol. 3, (Weimar: Volksverlag, 1963), 246.

13. „Wie der Magnet das Eisen, kann er Herzen an sich ziehen, und wie der elektrische Funke allgegenwärtig durchdringt, allmächtig fortwandelt, so trifft auch sein Blitz, wo er will, die Seele. Er wird weder Weichling sein noch Kitzler noch Sittenverderber, nicht aus Gesetzen von außen, sondern weil er edleres Feuer, höhern Beruf in sich fühlet"; vezi Herder, „Über die Wirkung der Dichtkunst", 253.

avea îndoieli cu privire la reuşită. Conceptul de naţiune politică şi democratică pierduse teren în favoarea aceluia de naţiune organică. *Volk*-ul (poporul) în sens de trib, comunitate sau reprezentare organică a fiinţei colective, devine promotorul naţiunii.

A fi de părere că războaiele sunt însufleţite de spirit este egal cu a le susţine ideologic. A accepta că „marea terapie" a omenirii este „revolta violentă"[14] – aşa cum considera Herder – echivalează cu a nu face nici o distincţie între bine şi rău. A susţine că ceea ce se întemeiază pe sentimente exaltate şi pe violenţă reprezintă puterea, înseamnă a fi de acord că raţiunea nu joacă nici un rol în acţiunile omeneşti. Herder aşează constituţia şi legislaţia în relaţie cu evlavia, religia şi onoarea cavalerească. El susţine particularitatea ireductibilă a fiecărei comunităţi, precum şi necesitatea de asumare a metafizicii mistice[15].

Gelehrtenpatriotismus şi *etnonaţionalismul* politic în Europa Est-Centrală. Imitaţiile romantismului german într-o regiune cu un cod cultural diferit

Imperiile habsburgic şi otoman avuseseră în componenţa lor o diversitate de comunităţi lingvistice şi religioase, cărora le asiguraseră o coabitare paşnică,

14. Ibid.

15. Vezi Elias Palti, „The Metaphor of Life", 322-323.

în pofida faptului că le-au exploatat atât social, cât și economic, și au promovat structuri medievale învechite. Până la începutul secolului al XIX-lea, comunitățile amintite avuseseră un statut social-politic similar și, nu arareori, tradiții și reflexe mentale similare. Alături de limbile materne, ele foloseau limbile bisericilor din regiune, latina în cazul catolicilor și greco-catolicilor, germana și maghiara în cazul protestanților și slava veche sau neoelena în cazul ortodocșilor.

Controlul Imperiilor Habsburgic și Otoman asupra regiunilor centrale și sud-estice ale Europei nu a împiedicat autodefinirea comunităților în funcție de avere și de apartenență religioasă, nobilimea/boierimea și preoțimea dându-le nume acestora. O dată cu răspândirea și receptarea ideilor lui Herder, are loc descoperirea și conștientizarea existenței limbilor regionale și a expresiilor etnografice diverse. Sublinierea diferențelor dintre comunități s-a datorat în cea mai mare parte activismului intelectual. Contactele cu instituțiile de învățământ de limbă germană, cu mediile social-politice din principatele Nordului protestant, cu o parte dintre cei mai cunoscuți scriitori și savanți germani din Göttingen, Halle, Jena și Berlin, au jucat un rol decisiv în formarea ideologică a elitelor din Europa Est-Centrală. Printre altele, citind textele lui Herder intelectualii și-au cultivat sentimentele și instinctele comunitare, și-au extins orizontul de așteptare. Influența masivă a lui Herder a devenit evidentă în circulația unora dintre lucrările sale și, în special, în popularizarea acestora în presă. Oamenii au fost atrași de teza dreptului de a-și dezvolta propria cultură, de importanța „specificității" în temeiul

particularităților lingvistice și dialectale, și, în special de origini, istorie, folclor și continuitate în locuirea unuia și a aceluiași teritoriu.

În deceniul premergător mișcărilor revoluționare de la 1848, activiștii culturali fie nu mai știau, fie nu mai doreau să menționeze proveniența herderiană a ideii de *identitate etnonațională*. Fragmente din opera lui Herder au fost traduse în diferite limbi ale Europei Est-Centrale și ale Europei de Sud-Est precum: româna, maghiara, sârba și greaca. Lucrările sale au devenit foarte populare, dar numele său ca autor a fost uitat. Animând ideologii și politici conflictuale, noile elite regionale descoperiseră și propagaseră supremația propriei *etnonațiuni culturale* în dauna alteia (îndeosebi a aceleia învecinate), identificând-o cu ideea de *națiune politică*. În acest fel, coabitarea pașnică a mai multor grupuri în același spațiu (fie în Imperiul Habsburgic, fie în cel Otoman) a fost compromisă.

Sublinierea diferențelor în funcție de limbi, obiceiuri, folclor și istorie a atras după sine o ideologie care a întors complet spatele similarităților comunitare. A ignorat zestrea de cuvinte moștenită din germană sau din turcă, aceea care a jucat un rol fundamental în formarea reflexelor de gândire și a limbajelor social-politice[16]. În plus, i-a făcut pe oameni să uite habitatul cvasi-identic al populațiilor din regiune; a neglijat cultura culinară comună; în câteva cazuri a confiscat religia în beneficiul culturii etnonaționale și a politicilor statal-naționale.

16. Zeci de cuvinte turcești sunt încă folosite în limba română vorbită, inclusiv termeni legați de politică, dominare și pături sociale.

Diferențialismul astfel cultivat a accentuat discrepanțele și izolarea Estului Europei față de Vestul Europei, invocatul concept de *etnonațiune* fiind contrar a ceea ce mai târziu va fi numit o națiune democratică. Elitele nu s-au preocupat de integrarea majorității populației (de exemplu, a țărănimii) în noua ordine socială; astfel, modelul de societate a rămas același, cu o elită – burghezia sau intelectualii – substituindu-se vechii nobilimi sau clasei boierești. Așadar, discrepanțele sociale s-au păstrat, iar ideea unei națiuni democratice bazată pe cetățenie a fost subminată.

Cu puține excepții, conceptul de etnonațiune formulat de intelectualii secolului al XIX-lea stă la baza statelor-națiune născute în epoca modernă în Europa Est-Centrală[17]. Sunt istorici precum Holm Sundhausen care susțin că:

> *... receptarea ideilor lui Herder și a altor gânditori de către o pătură privilegiată a intelligentsiei marchează un fel de „patriotism erudit" [Gelehrtenpatriotismus] ce nu poate fi pus pe aceeași treaptă cu naționalismul*

17. Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, ediția a 2-a (Iași-București: Polirom, 2008); Ioachim von Puttkamer, *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn. Slowaken, Rumänen und Siebenbürgen Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867-1914* [Viața școlară și integrarea națională în Ungaria. Slovaci, români și sași în disputa cu ideea de stat ungar 1867-1914] (München: Oldenbourg Verlag, 2003); Victor Neumann, *Conceptually Mystified: East-Central Europe Torn between Ethnicism and Recognition of Multiple Identities* [Mistificare conceptuală: Europa Est-Centrală sfâșiată între etnicism și recunoașterea identităților multiple] (București: Enciclopedică, 2004).

politic de mai târziu marcat hotărâtor de factori sociali şi economici, cu toate că elementele unuia s-au regăsit în celălalt[18].

Cred că patriotismul erudit şi organicismul comunitar ori instinctul naţionalist s-au influenţat în mod reciproc. Exemplele slovac, sârb, croat, român şi, cu câteva nuanţări, cel ungar, pot fi reconsiderate ţinând seama de faptul că orientarea naţionalistă aparţinea intelligentsiei şi nu masei locuitorilor a cărei alfabetizare şi spirit civic erau încă la începuturile lor comparativ cu principatele germane sau cu Occidentul Europei. Cu toate acestea, cred că putem admite că înţelesul romantic al comunităţii naţionale „nu a dispărut odată cu canonul estetic din epoca romantică, ci a început să-şi trăiască

18. Holm Sundhausen, *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie* [Influenţa ideilor lui Herder în construirea identităţii naţionale la popoarele din Imperiul Habsburgic] (München: Oldenbourg Verlag, 1973), 21: „Die Rezeption von Herders u.a. Gedanken durch eine privilegierte Intelligenzschicht Zeitigte eine Art von *Gelehrtenpatriotismus*, der nicht mit dem späteren – von sozialen und ökonömischen Faktoren entscheidend geprägten – politischen Nationalismus gleichgesezt werden kann, obwohl Elemente des einen in den anderen eingeflossen sind." Pentru un alt punct de vedere vezi Klaus Bochmann, „Conceptul de patriotism în cultura română", în Victor Neumann şi Armin Heinen, Editori, *Istoria României prin concepte: Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, (Iaşi: Polirom, 2010), 103-128. „Patrie devine aproape sinonim cu naţiune, însă cu o frecvenţă mult mai redusă decât aceasta. Cvasiidentitatea de sens a celor două concepte a fost semnalată în mod fericit de publicistul transilvănean. ... patriotism se contaminează prin asocierea conceptelor naţionalism, mândrie naţională, sentiment naţional".

propria viață, fiind integrat în conceptele de națiune și de cultură națională"[19]. În consecință, teoria *Volksgeist*-ului inspirată de Herder a fost rezistentă; a supraviețuit epocii romantice și a influențat discursurile tradiționaliste în perioada celei dintâi modernizări (fără a se fi identificat întrutotul cu particularitățile regionale din Europa Est-Centrală). Cu alte cuvinte, sensul imprimat identității prin teoria diferențialismului comunitar nu a fost un simplu joc al erudiției sau un caz de estetică pur romantică; mai degrabă a reprezentat o ideologie politică având consecințe asupra structurii de gândire din epocile următoare.

Spre deosebire de Holm Sundhausen, cred că varianta franceză a conceptului de *națiune* ar fi fost acceptabilă și pentru popoarele ne-germane din Europa de Est[20]. În schimb, este de înțeles de ce teoria lui Herder a devenit

19. „Where nation itself emerged from the ateliers of artists, it is no wonder that the problem of expressing the *Volksgeist* became crucial in view of the political discourse as well. This means that in certain national contexts the political romantic understanding of the national community did not fade away duly with the romantic aesthetic canon but began to live a life on its own – and this political romanticism encoded in the most significant discursive patterns of the tradition (like the concept of nation, national culture, etc.), made these spheres resistant to the apparently antiromantic turns of the intellectual climate (like the triumph of positivism)"; cf. Balázs Trencseny „Political Romanticism and National Characterology in Modern Romanian Intellectual History" [Romantism Politic și caracter național în istoria intelectuală românească], în Sorin Mitu, Editor, *Researching the Nation: The Romanian File* [Cercetarea națiunii: dosarul românesc], (Cluj-Napoca: International Book Access, 2008), 127-128. Vezi și Victor Neumann, *Conceptually Mystified*, 81-85.

20. Sundhausen, *Der Einfluß*.

principala sursă de referință pentru conceptualizarea identității popoarelor ne-germane: cultiva spiritul comunitar, parțial conturat deja de reprezentanții bisericilor, de nobilime și de boierime. Grila herderiană oferea posibilitatea schimbării terminologiei, fără a înlocui propriu-zis structura socio-politică. Astfel, nobilimea a devenit burghezie fără a promova un sistem legal modern, fără emancipare socială și fără a stabili o administrație politică modernă. Examinate din perspectiva culturii est-central europene, conceptele și limbajele comunitariste în genul acelora herderiene ofereau multe oportunități celor ce intenționau să conserve vechile privilegii. Desigur, romantismul politic francez a arătat o înclinație spre mesianism; istoria și ideologia franceze din epoca paşoptistă au fost legate de mitul identității naționale solicitat de noul regim și de filozofia politică a statului național modern, având, de asemenea, o relație cu ideea de națiune democratică[21]. Așa cum observase Paul Viallaneix, problema definirii identității naționale franceze își are originile într-o lungă suită de explicații și de accente speciale introduse de istoricul francez Jules Michelet, ale cărui idei au contribuit la formularea unei teorii identitare în centrul căreia era așezat individul și personalitatea maselor[22].

21. Vezi Jules Michelet, *Le Peuple* [Poporul suveran] (Paris: Flammarion, 1974). Vezi analiza detaliată a conceptului de *peuple* la Jules Michelet în capitolul „When le Peuple Becomes la Nation" [Când un popor devine o națiune] din volumul Victor Neumann, *Conceptually Mystified*, 15-46, în special 28-35.

22. Paul Viallaneix, *La voie Royale: Essai sur l'idée de Peuple dans l'oeuvre de Michelet* [Calea regală: Eseu asupra ideii de popor

În pofida admirației sau a recunoașterii principiilor revoluției de la Paris din 1848, intelectualii din Europa Est-Centrală nu au reușit să transfere în regiunile lor de origine – deși încercări au fost – sensul conceptului francez de *peuple*. Cu siguranță, fusese irosită cea dintâi șansă majoră de emancipare, una care ar fi marcat tranziția de la comunitate la individ și societate. Intelectualii din Europa Est-Centrală preferaseră semnificațiile semantice ale conceptului german de *Volk* în detrimentul celui de *peuple*. O dovadă este încărcătura ideologică a cuplurilor conceptuale *popor-națiune* (pentru cazul românesc) și *nép-nemzet* (pentru cel unguresc), tinzând să reflecte nu forme de organizare socială, cât mai ales comunități imaginate[23], respectiv entități organice. În asemenea situații, unitatea grupului a reprezentat caracteristica esențială a identității sale. De aici a rezultat o atenție acordată doar formării conștiinței diferite de aceea a vecinului și aceasta în temeiul limbii, religiei și tradițiilor etnografice. Preocupările pentru

---

în opera lui Michelet], (Paris: Flammarion, 1971). Pentru o analiză a mitului instinctului popular vezi François Marotin, „L'instinct du peuple: Du mythe romanthique à l'histoire positive" [Instinctul de peuple: de la mitul romantic la istoria pozitivă], în *Peuple, Mythe et Histoire* [Peuple, Mit și Istorie], Editori Simone Bernard Griffith și Alain Pessin (Toulouse: Université de Toulouse-Le Mirail, 1997), 65-76.

23. În aceste situații, naționalismul devine doctrina de bază. Vezi Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* [Comunități imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului, Traducere de Roxana Oltean și Ioana Petrache, București: Integral, 2000] (London și New York: Verso, 1991).

emanciparea şi transformarea comunităţii în societate au rămas foarte modeste[24].

Inspiraţi de teoriile herderiene cu privire la diferenţele sau aşa-numitele specificităţi îndatorate folclorului şi limbii, intelectualii din Europa Est-Centrală nu au acordat prea multă atenţie punţilor de legătură dintre comunităţi, de exemplu, dintre cele două mari biserici creştine – cea catolică şi cea ortodoxă[25]. În secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, o mare parte a populaţiei româneşti din Transilvania era greco-catolică – adică aparţinea de Biserica Greco-Catolică. Cunoscută şi sub numele de Biserica Română Unită cu Roma, aceasta era poziţionată între cele două mari biserici creştine fiind, în timpul la care facem referire, permanent implicată în viaţa social-politică a regiunii. Nici intelectualii Europei nu au acordat atenţie formelor incipiente de instrucţie şi de modernizare economică iniţiate şi puse în aplicare de Casa de Habsburg[26]. Aceştia s-au distanţat de cosmopolitismul iluminist, de practica plurilingvismului şi de convergenţele culturale ce conferiseră un caracter particular indivizilor şi comunităţilor aparţinând Europei

24. Victor Neumann, *Ideologie şi fantasmagorie.*

25. Vezi D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării naţiunii române*, ed. a 2-a rev. (Bucureşti: Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984).

26. Domokos Kosáry, *Ujjáépités es polgárosodás 1711-1867* [Reconstrucţie şi civism 1711-1867] (Budapest: Háttér Kiadó, 1990). Vezi şi Victor Neumann, „Cultural Channel's in East-Central Europe: Books and Libraries in Transylvania, Banat, Serbia and Hungary" [Coridoare culturale în Europa Est-Centrală: Cărţi şi Biblioteci în Transilvania, Banat, Serbia şi Ungaria], în idem, *The Temptation of Homo Europaeus*, 161-229, 149-209.

Centrale și de Sud-Est[27].

Conceptele identității politice ungare

Care e sensul conceptului de *națiune* în cultura ungară? Este vorba de un concept rezultând din asimilarea și interpretarea unor izvoare literar-istorice și juridico-politice sau e vorba de impulsuri și sentimente dezvăluind o imaginară zestre ancestrală? E un concept rațional sau unul irațional?

Raportarea termenului de *națiune* la realitățile Ungariei premoderne și compararea acestuia cu acela maghiar de *nem* este un evident anacronism – unul important în ordinea clarificării sensului: conceptul actual de *nem* își are rădăcinile în epoca medievală, purtând un bogat bagaj semantic al realităților acelei perioade[28]. În limba maghiară medievală, *nem* se folosea pentru a desemna sexul/genul, iar în maghiara cultă,

27. Victor Neumann, „Cultural Channel's"; Domokos Kosáry, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* [Cultura în Ungaria în secolul al XVIII-lea] (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996).

28. Jenő Szűcs, *Nation und Geschichte. Studien* [Națiune și Istorie. Studii] (Köln: Böhlau, 1981). Vezi și István Zimonyi, „The Concept of Nation as Interpreted by Jenő Szűcs" [Conceptul de națiune în interpretarea lui Jenő Szűcs], în *Forms of Identity: Definitions and Changes* [Forme ale identității: definiții și modificări] (Szeged: Attila József University Press, 1994), 1-8. Oamenii politici ai secolului naționalităților, pe urmele lor și istoricii, au promovat adesea opinii mitice asupra istoriei și au folosit simboluri antice și medievale în beneficiul ideologiilor moderne. Națiunea politică proclamată în secolul al XIX-lea era diferită față de cea medievală reprezentată de nobilime. Diferențele dintre cele două sunt indicate de limbajele juridico-politice și de statutul acordat segmentelor sociale.

categoria/specia. De asemenea, se referea la un grup de oameni care erau înrudiți, la o familie sau la un trib. Cuprindea totalitatea membrilor unei familii ce aveau același tată, vorbeau aceeași limbă și locuiau în același spațiu. Diferențierea între familii se făcea prin prezența sau absența înrudirilor de sânge. În preajma anului 1000, regele medieval Ștefan al Ungariei a reformat sistemul socio-politic și a transferat administrarea averilor în sarcina familiilor mici. Descendenții dinastiei Arpadiene foloseau originea istorică ca reper în organizarea legii publice și private, asemenea nobilimii și iobăgimii din interiorul cetăților (nemzetség). Conceptul de *nemzet*, care înseamnă și națiune, este mult mai complex. În limba medievală vorbită, el desemna totalitatea nobilimii deținătoare de pământuri ce avea privilegii ca urmare a apartenenței la o clasă socială distinctă și deținea dreptul de a purta arme. Aceasta era subordonată unui conducător, vorbea aceeași limbă, se raporta la aceleași mituri și avea sentimente comune ale apartenenței. Cu puține excepții, conceptul de *nemzet* nu includea țărănimea și burghezia urbană.

La începutul secolului al XIX-lea, realitățile politice ungare erau unice: având o nobilime puternică și o dietă care se întrunea din 1825 la Pressburg (azi Bratislava), ungurii se bucurau de o autonomie extinsă în comparație cu alte popoare aflate sub dominație habsburgică și aveau propriul sistem administrativ și guvernamental. În continuare, voi prezenta modificările aduse conceptului de *națiune* în momente cruciale ale dezvoltării conștiinței naționale ungare. Este vorba de anii reformelor (*reformkor*) din 1825 până

în 1848, de perioada revoluției împotriva Imperiului Habsburgic și cea a înfrângerii și colapsului Ungariei independente (având loc un an mai târziu, în 1849), de *Ausgleich*-ul (compromisul) din 1867 care a condus la stabilirea dualismului Austro-Ungar. Am urmărit istoria conceptului de *națiune* la trei dintre personalitățile reprezentative ale Ungariei: István Széchenyi, Lajos Kossuth și József Eötvös.

Contele István Széchenyi a fost un gânditor politic ce provenea dintr-o dinastie apropiată Habsburgilor, una dintre personalitățile de vârf ale Ungariei moderne, simbolul perioadei reformelor. Cartea *A keleti népek* (*Popoarele răsăritului*, 1841) cuprinde idei novatoare, analize pragmatice și interpretări privind realitățile istorice; propune căi de restructurare a economiei și a relațiilor sociale. Gândirea lui Széchenyi poate fi înțeleasă prin raportarea la progresul făcut de Europa Luminilor, dar și prin identificarea influenței pe care a avut-o Herder asupra propriei sale opere[29]. Ideea herderiană potrivit căreia conștiința națională se află într-o directă legătură cu dezvoltarea limbii și a culturii se întâlnește și la Széchenyi, având ca obiectiv lămurirea conceptului de *națiune*. Datoria maghiarilor ar fi să-și

29. Vezi, de exemplu, studiul asupra unui caz românesc de receptare a literaturii germane a *Sturm und Drang*-ului la Victor Neumann „Exegesis of the Past as Political Militantism: The Case of Ioan Budai Deleanu's Historical Work" [Exegeza trecutului ca militantism politic: Cazul operei lui Ioan Budai-Deleanu] în *Essays on Romanian Intellectual History* [Studii privind istoria intelectuală românească] (Timișoara: Editura Universității de Vest din Timișoara, 2008), 11-39.

dezvolte propria limbă, ceea ce ar fi o piatră de hotar în construirea naţiunii lor, în obţinerea independenţei de stat şi în modernizare. Dacă Herder studiase efectele exploatării sociale, ale stăpânirii bisericeşti şi ale domniilor ereditare, stabilind pe această bază cauza inegalităţii dintre oameni, Széchenyi cercetase stările politică, socială şi morală din interiorul ţării sale, ajungând la convingerea că viaţa poporului poate fi îmbunătăţită prin modernizarea administraţiei şi prin educarea maselor[30]. După tratativele purtate cu Klemens Wenzel von Metternich, cancelarul Imperiului Austriac, Széchenyi contribuise la fundarea Academiei Ungare de Ştiinţe, demonstrând interesul său pentru punerea în aplicare a ideilor cultural-naţionaliste de inspiraţie germană. Într-una din Adunările Parlamentului, el a susţinut ideea promovării limbii maghiare şi a emancipării poporului:

> *Eu aici nu am cuvânt că nu sînt membru al Camerei Deputaţilor. Eu însă sunt proprietar de domeniu şi dacă se va funda un institut destinat a cultiva limba maghiară şi cu aceea a înainta educaţiunea maghiară a compatrioţilor noştri, eu dedic pentru aceasta veniturile mele dintr-un an*[31].

30. István Széchenyi, „A keleti népek" [Popoarele răsăritului] în *Közjóra való törekedések* [Pledoarie pentru binele de obşte], Ediţie Samu Benkő, (Bucureşti: Kriterion, 1981), 186-187. Ideile herderiene pătrund în spaţiul cultural de limbă maghiară încă la începutul secolului al XIX-lea. Vezi, de exemplu, Gábor Döbrentei, „Előbeszéd" [Cuvânt înainte] în *Erdélyi Múzeum*, nr. 1 (1814).

31. Gheorghe Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre 200*

Așa cum procedase Herder în fața germanilor, Széchenyi arătase conaționalilor săi că o conștiință colectivă nu se poate afirma atâta timp cât o comunitate nu are o existență politică de sine stătătoare. În pofida subordonării față de monarhia austriacă, viitorul Ungariei este legat de instalarea unei conduceri politice proprii. Înconjurându-se de cei mai renumiți scriitori și oameni politici, Széchenyi aspira la obținerea independenței Ungariei prin formarea unei culturi înalte. Stăruise în chip moderat asupra diferențelor îndatorate limbii și culturii, întrezărind totodată un viitor strălucit țării sale prin cultivarea bunelor relații cu vecinii[32]. Széchenyi definise națiunea într-un sens ideal:

> *Să ne imaginăm o familie națională constând fie chiar numai dintr-un milion de membri, în care ar fi acumulate atâta pondere intelectuală, virtute cetățenească, atâtea obiceiuri frumoase, atâta farmec al gustului, știință evoluată, înțelepciune a vieții, practică, tact și mai multe asemenea calități primordiale încât toate să poată da o mână de ajutor, o îndrumare corectă, un sfat înțelept ... Pentru ca relațiile sale, atât cele familiale, cât și cele sociale, să fie pline de farmec și ea să fie ca un leagăn și ca*

---

de ani în urmă, vol. I (Sibiu: Ediținea Autorului, Tipografia W. Krafft, 1889), 569.

32. István Széchenyi, *A Magyar Akademia körül* (Despre Academia Ungară), (Pest: Trattner-Károlyi, 1842), 35-40. Vezi și Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii* (București: Științifică și Enciclopedică, 1982), 199-211.

o vistierie a tuturor invenţiilor şi progreselor, iar de binefacerile instituţiilor, de caracterul ei binefăcător să se bucure toţi deopotrivă. Pe scurt, pornind de la superioritatea ei intelectuală să se poată spune despre ea: este poporul raţiunii. Şi trebuie să admitem, dacă nu vrem să punem la îndoială dorinţa de progres şi perfecţionare a omenirii, că într-un asemenea popor ideal ar trebui să se contopească cu încetul toţi aceia care ar avea contacte mai strânse[33].

Perspectivele teoretico-politice ale lui Széchenyi subsumează idealul exprimat prin conceptul de *naţiune*. Pentru el, naţiunea înseamnă deopotrivă forţă intelectuală şi virtute cetăţenească, ştiinţă şi înţelepciune, istorie şi obiceiuri, invenţii şi progres, raţiune şi sentiment. El are un spirit relativ echilibrat comparativ cu al altor congeneri şi comilitoni care erau influenţaţi de literatura romantică, conştient fiind de mutaţiile ce vor veni şi de importanţa preîntâmpinării lor prin reforme şi nu prin revoluţie. Aşa cum în mod îndreptăţit s-a spus[34], opera lui Széchenyi se cuvine analizată şi înţeleasă ţinând seama de conflictele de interese politico-economice ale Ungariei timpului şi nu în temeiul judecăţilor morale. Propagarea excesivă a sentimentului naţional indică o criză de conştiinţă printre oameni, un fenomen ce era vizibil şi în cazul altor culturi politico-identitare precum acelea germane, slovace, croate.

33. Széchenyi, *A Magyar Akademia körül*, 39.
34. Sundhausen, *Der Einfluß*, 95-96, nota 374.

Impunerea limbii maghiare în instituțiile statului din cadrul Imperiului Austriac și intenția asimilării vorbitorilor de alte limbi ori a delimitării de aceștia arată orientarea ideologică spre care se îndreptau elitele ungare în preajma și în timpul revoluției de la 1848. Pe lângă ideile de libertate și de conștiință națională ungară, o altă idee s-a născut în mod neașteptat. Aceasta a fost chestiunea naționalităților (*nemzetiségek*), un termen având alte conotații decât cel de *nemzet* și care se raporta la comunitățile nemaghiare, la cele ce nu participaseră până atunci la viața publică. E vorba de comunitățile ce își revendicau mai multe drepturi și care se inspiraseră din gândirea politică europeană a timpului. Dar, acest lucru a fost sesizat doar de o parte a nobilimii liberale ajunsă la putere în 1848.

În pofida particularităților sale în raport cu regiunile învecinate, Transilvania a fost o regiune în care comunitățile română și maghiară au trăit împreună și au dezvoltat propriile lor identități politice și intelectuale. Coabitarea româno-ungară în spațiul amintit a făcut posibilă nu numai receptarea în același timp și în același scop a influenței germane, dar și reciprocitatea împrumuturilor și persistența unor asemănări conceptuale, de limbaj și de gândire. Totuși, ceea ce deosebea aspirațiile ungare, în genul acelora ale lui Kossuth, de cele românești era ideologia revoluționară care proclama hegemonia Ungariei în numele Sfintei Coroane a Regelui Ștefan. În timp ce în perioada revoluției ungurii din Transilvania se considerau parte a unei Ungarii independentă de Imperiul Austriac, românii din aceeași regiune sperau și pretindeau obținerea

drepturilor sociale, culturale şi politice de la Habsburgi. Ideologia timpului îi stimulase pe românii transilvăneni ce visau la propria lor emancipare socio-culturală, la recunoaşterea comunităţii lor lingvistice, la acceptarea istoriei, a obiceiurilor şi a simbolurilor lor antice.

Provenind din rândurile aristocraţiei inferioare, Lajos Kossuth a debutat ca publicist politic radical, ajungând în scurt timp un rival politic de necontestat al conservatorismului şi spiritului armonios al lui Széchenyi. Mai ales în 1840, Kossuth a fost criticat pentru ideologia sa privind naţionalităţile (*nemzetiségek*). Széchenyi considera că teoriile lui Kossuth promovau idei radicale ce puteau provoca o revoluţie, una catastrofală pentru Ungaria acelei perioade[35]. Kossuth a devenit cea mai importantă personalitate politică a revoluţiei de la 1848-1849, membru proeminent al guvernului revoluţionar şi preşedinte interimar din 14 aprilie până în 11 august 1849. În timp ce Széchenyi şi-a dobândit renumele contribuind în primul rând la cultura intelectuală a Ungariei prin înfiinţarea Academiei, ceea ce l-a transformat pe Kossuth într-un simbol naţional a fost pe de o parte lupta vehementă purtată pentru independenţa faţă de austrieci, pe de alta, modul în care naţionalismul său era saturat de ideea superiorităţii ungare în comparaţie cu alte comunităţi. Adeseori inspirat de romanticii germani, respectiv de idealurile revoluţionare, Lajos Kossuth a făcut mult mai mult caz de limbă, istorie, tradiţie şi comunitate decât Széchenyi şi mult mai puţin de schimbările sociale şi economice

35. Vezi, Sundhausen, *Der Einfluss*, 97.

necesare modernizării climatului politic. Propagând obligativitatea folosirii limbii maghiare în administrația guvernamentală și în școli, el stăruia asupra diferențierii comunității proprii față de acelea slavo-sârbă, română și slovacă. În textul intitulat „Problema limbii", Kossuth susținea următoarele:

> *Un lucru este clar: de o mie de ani, Ungaria a fost Ungaria. Acest nume echivalează cu istoria și cu tipul de națiune ale patriei mele. Cu acest nume și cu această tipologie, ungurii au întemeiat statul lor la sfârșitul unei epoci de frământări care a început cu destrămarea Imperiului Roman de Apus, migrația popoarelor și conturarea granițelor durabile ale patriilor europene. Toată gloria trecutului, toate speranțele viitorului, precum și memoria neprețuită a tuturor serviciilor făcute creștinismului și civilizației europene, toate sunt legate de ideea că Ungaria este și trebuie să rămână Ungaria!... Fiecare limbă (în afara maghiarei) care se vorbește în Ungaria are o patrie în naționalitatea respectivă, are o existență națională și politică: pentru limba germană este Germania; pentru limba ruteană este Rusia; pentru toate dialectele slave există câte o patrie; pentru română există Moldova și Valahia; pentru limba sârbă există Serbia. Dar pentru limba maghiară, în afara Ungariei, nu există altă patrie*[36].

36. Lajos Kossuth, „Nyelvkérdés" [Problema limbii], în *Válogatott Munkái* [Opere alese], ediție și studiu introductiv de Kossuth Ferencz (Budapest: Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája), 65.

Citatul de mai sus – unul din numeroasele de acest fel –, dezvăluie modul în care Kossuth şi-a argumentat conceptul de *naţiune* şi percepţia sa asupra formării lui în perioada medievală. Cucerirea bazinului Carpaţilor în anul 896 de către triburile ungare conduse de prinţul Árpád deschisese perioada „celor 1000 de ani" ai Ungariei. De asemenea, Kossuth face aici aluzie la tradiţia de hirotonire în anul 1000 a regelui István (Sfântul Ştefan), provenind din dinastia arpadiană, cel dintâi rege creştin al Ungariei primind binecuvântarea papei.

Kossuth definea naţiunea ungară pe criteriile dreptului moştenit de la nobilimea feudală. El insista pe ideea comunitaristă, identificabilă în particularităţile comunitar-istorice; stăruia excesiv pe ceea ce îi desparte pe unguri de lumea învecinată, arătând teama de asimilare. Kossuth citise literatura de limbă germană, fiind deopotrivă cunoscător al limbii engleze, dar demonstrase că plurilingvismul familiei sale, al mediului social şi al regiunii din care provenea nu a jucat nici un rol în orientarea lui politică. În gândirea sa dominante au fost: preocuparea pasională pentru vechime; confuzia între naţiunea nobiliară şi naţiunea modernă a poporului; conturarea graniţelor patriei şi continuitatea locuirii în acelaşi spaţiu. Kossuth a fost preocupat intelectual şi politic de problematica statalităţii (*államiság*); în acest caz, în speţă în anii ce precedă revoluţia, când el era activ ca jurnalist, limba devine argumentul diferenţierii între unguri şi vecinii ce făceau parte din alte comunităţi, culturi şi naţionalităţi.

Pentru Kossuth, conflictele cu populațiile vorbitoare de alte limbi şi aparținând altor culturi au pornit de la trei teme: introducerea limbii maghiare ca limbă de stat, centralizarea vieții statale şi învățământul în limba maghiară. În timpul revoluției de la 1848, el refuzase autonomia regională, împotrivindu-se oricărei tendințe de acest fel. Din limbajul său politic au făcut parte atât amenințarea, cât şi ideea organizării populațiilor şi ținuturilor pe criteriul omogenității etnice. Cu doar câteva săptămâni înainte de înfrângerea Ungariei revoluționare, confruntat cu o serie de conflicte interne inerente, Kossuth părea să fi înțeles complexitatea definirii şi aplicării conceptului de *identitate națională*. După anexarea Principatului Transilvaniei la Ungaria împotriva voinței românilor şi fără acordul Vienei, românii au pornit lupta pentru obținerea drepturilor lor comunitare, împotrivindu-se Ungariei. Acesta a fost cel dintâi moment în care el părea să fi înțeles complexitatea definirii şi aplicării conceptului de *națiune* în cazul maghiarilor şi al nemaghiarilor. În calitate de preşedinte interimar al Ungariei, Kossuth oferise în timpul războiului civil ungaro-român drept concesie amnistierea celor ce vor depune armele. Totodată, a promis că le va asculta cererile pentru satisfacerea pretențiilor privind învățământul în limba maternă şi libertatea religiei[37]. Cu ocazia adoptării legii naționalităților la 28 iulie 1849, lege ce acordase românilor drepturi politice limitate, Kossuth

37. András Gergely, „Kossuth nemzetiségipolitikája 1847-1853" [Politica lui Kossuth privind naționalitățile: 1847-1853], în *Tiszatáj* nr. 9 (2002): 78-84.

a căutat să adapteze limbii maghiare şi gândirii politice ungare o interpretare identitară de inspiraţie germană. E vorba de conceptul de Volkstum, definit în Constituţia elaborată de Adunarea Generală de la Frankfurt şi folosit în contextul discutării drepturilor populaţiilor non-germane (e vorba de Constituţia ce respinsese drepturile universale ale omului promovate de gândirea politică franceză din era postrevoluţionară şi distrusese şansa celei dintâi proclamări a naţiunii democratice germane)[38]. Kossuth conştientizase dispoziţiile constituţionale germane ale timpului şi le vedea posibil de introdus în legea ungară a naţionalităţilor.

De reflecţiile omului politic se leagă evenimentele de la 1848, afirmarea conceptului comunitar-etnic de *naţiune*, intenţia proclamării Ungariei ca republică independentă faţă de Imperiul Austriac. Kossuth este socotit până astăzi cea mai reprezentativă personalitate politică ungară, eroul fiecărui segment social. Pe de altă parte, în majoritatea cărţilor de istorie ale altor naţiuni

38. Asupra acestei problematici vezi David Blackbourn şi Geoff Eley, *The Peculiarities of German History: Bourgeois Society and Politics in 19th Century Germany* [Particularităţile istoriei germane: Societatea burgheză şi politicile în Germania secolului al XIX-lea] (Oxford: Oxford University Press, 1984), 286-293. Vezi şi Jurgen Kocka, „Comparison and Beyond" [Dincolo de comparaţii] în *History and Theory* 42, nr. 1 (2003): 39-44; idem, „Asymmetrical Historical Comparison: The Case of the German Sonderweg" [Comparaţii istorice asimetrice. Cazul special al evoluţiei germane] în *History and Theory 38, nr.1 (1999): 40-50; Richard Evans, Rethinking German History: 19th Century Germany and the Origins of the Third Reich* [Regândirea istoriei Germaniei: secolul al XIX-lea german şi originile celui de-al Treilea Reich] (London: Unwin Hyman, 1987).

din Europa Centrală şi de Est, acelaşi Kossuth a fost demonizat ca asupritor de către oamenii politici din regiunile învecinate Ungariei de astăzi[39]. Dincolo de ceea ce au spus admiratorii sau detractorii săi, Lajos Kossuth a fost fără îndoială un produs al epocii sale, un idealist romantic ale cărui pledoarii pentru limba maghiară şi pentru vechimea medievală a naţiunii exprimaseră imaginarul colectiv al Ungariei epocii paşoptiste şi postpaşoptiste[40].

În dezbaterile culturale ale timpului, lumea est-central europeană şi ideea sa despre naţiune era semnificativ diferită de lumea occidentală şi de ideile sale despre naţiune. De exemplu, în Occident asocierea conceptului de *naţiune* aceluia francez de *peuple suverain* a dus la promovarea ideii de responsabilizare şi coparticipare a maselor la viaţa publică. Acest tip de conceptualizare a urmat spiritul lui Michelet şi a condus la legiferarea drepturilor omului, precum şi la recunoaşterea statutului şi rolului cetăţeanului. Deşi câţiva dintre intelectualii Ungariei îşi apropiaseră izvoarele literar-politice occidentale de felul celui amintit, Kossuth şi comilitonii săi le preferaseră mai ales

39. Paul Lendvai, *Die Ungarn. Ein Jahrtausend Sieger in Niederlagen* [Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri, Traducere din germană de Maria şi Ion Nastasia, Bucureşti: Humanitas, 2001] (München: C. Bertelsmann, 1999).

40. Vezi Domokos Kosáry, *Kossuth Lajos a reformkorban* [Kossuth în epoca reformei] (Budapesta: Osiris, 2002). Andrew János, *The Politics of Backwardness in Hungary, 1825-1945* [Politicile înapoierii în Ungaria, 1825-1945] (Princeton: Princeton University Press, 1982).

pe acelea ale romanticilor germani.

Atunci când analizăm caracteristicile specifice conceptului de *naţiune* şi discursul cu privire la conceptul de *naţiune ungară* este important să înţelegem că ele derivă în primul rând din aspiraţiile oamenilor la teritorialitate şi statalitate independentă faţă de Imperiul Austriac. Dezbaterile asupra problematicii identităţii au dezvăluit o mulţime de opţiuni ideologice specifice populaţiilor ce coabitau/coexistau pe acelaşi teritoriu şi care îşi formulaseră propriile lor programe politice în cursul revoluţiei. Înainte de 1848, tendinţa de asimilare a dominat şi cu ea încercarea de a impune limba maghiară la toate comunităţile care vor fi parte integrantă a unui stat ungar independent, conceput şi elaborat de către revoluţionari în detrimentul Imperiului Austriac. După eşecul revoluţiei, limbajele politice au dobândit direcţii şi sensuri diferite. Adepte ale reconfigurării paradigmei identitare, câteva dintre figurile centrale ale epocii de modernizare a Ungariei au folosit conceptul de naţiune în discursul lor nu doar în dimensiunea sa politică, ci şi ca răspuns la problematica grupurilor cultural-lingvistice ce coabitau cu ungurii.

Au fost paşoptişti ce atribuiseră conceptului de *naţiune ungară* un sens mai larg prin includerea în acesta a tuturor comunităţilor cultural-lingvistice şi religioase din regiunile subordonate administraţiei ungare din partea de est a imperiului[41]. Unul dintre aceştia a fost

41. Pentru o interpretare asupra gândirii politice ungare şi a sensului atribuit conceptelor de *naţiune* şi *naţionalitate* de către paşoptişti vezi András Gergely, „Kossuth nemzetiségipolitikája".

renumitul conte József Eötvös, ministru al educației în 1848 și 1867 și președinte al Academiei Ungare de Științe în 1866. Eötvös, cel mai liberal dintre cele trei figuri discutate aici, a fost preocupat de problema naționalităților din Ungaria, de emanciparea evreilor și definirea conceptului de *națiune* ungară. El avea să critice centralismul Imperiului Austriac și legislațiile conservatoare, acestea din urmă în calitate de ministru. Numeroasele puncte de vedere exprimate de Eötvös sunt demne de reținut fiindcă înnoiesc aspirațiile aristocrației și revigorează ideologia timpului, depășind reflexele gândirii dicotomice[42]. El conferă conceptului de *națiune* noi conotații ca urmare a studiului relațiilor creștino-iudaice[43]. Găsise de cuviință să susțină că este foarte important ca evreii – în pofida diferențelor de ordin religios – să fie integrați națiunii ungare. Emanciparea evreilor trimitea la un înțeles modern al Europei și al lumii, prin urmare se cereau îmbogățite și transformate limbajele social-politice din cadrul culturii maghiare. Gânditori liberali precum Eötvös au văzut formarea unei națiuni prin separarea politicii de religie. Ei au

42. Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918* [Istoria Imperiului Habsburgic, 1526-1918] (Berkeley: University of California Press, 1980).

43. József Eötvös, „A zsidók emancipátiója" [Emanciparea evreilor], *Budapesti szemle 1*, no. 2, (Pest: Heckenast Gusztáv,1840), 110-156; în germană, Joseph Freiherr von Eötvös, *Die Emancipation der Juden*, traducere de Herman Klein și Kilényi János (Pest: Heckenast [1840], 1941); în italiană, Giuseppe di Eötvös, *Dissertazione sulla emancipazione degli Ebrei* (Pest: Presso Landerer e. Heckenast, 1842). O ediție mai recentă în limba maghiară *A zsidók emancipációja*, Editor Gábor Szigeti, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981).

pledat pentru emanciparea civică, integrarea tuturor segmentelor sociale, culturale şi religioase în viaţa statului bazat pe o nouă organizare administrativă şi legislativă. Înaintea şi în timpul revoluţiei de la 1848, negaseră dreptul diferitelor comunităţi la diferenţe culturale şi religioase. József Eötvös a pledat pentru a depăşi formele tradiţionale ale unei societăţi în care domină starea de conflict şi care este bazată pe crez religios, origini, istorie sau limbă. El a mers atât de departe încât a ajuns să ceară evreilor renunţarea totală la expresia religioasă ortodoxă. Într-adevăr, cea mai mare parte a evreilor a acceptat utilizarea limbii maghiare, fapt ce atestă dorinţa lor de emancipare[44]. József Eötvös avea o abordare ce demonstra un progres faţă de congenerii săi, pledând pentru schimbarea fundamentală a codului juridic în vederea armonizării particularităţilor culturale şi de grup, precum şi în vederea demonstrării interesului faţă de implicaţiile integrative ale conceptului de *naţiune*.

În acea ocazie, Eötvös dezvăluie prejudecăţile marii majorităţi a populaţiei Ungariei timpului său[45]. El

44. Vezi Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania 1623-1944* (Bucureşti: Enciclopedică, 1994); idem, *Censorship and Freedom of Expression in Jewish History* [Cenzură şi libertate de expresie în istoria evreilor] (New-York: Sepher-Hermon Press, 1977); Victor Neumann, „Judaic Religious Reform and Political Emancipation of the Jews in Banat Region" [Reforma religiei iudaice şi politica emancipării evreilor din regiunea Banat], în *Studia Judaica*, nr. 18 (Cluj-Napoca: EFES, 2010), 128-194; idem, *The End of a History: The Jews of Banat from the Beginning to Nowadays* [Sfârşitul unei istorii. Evreii din Banat de la începuturi şi până astăzi], traducere de Simona Neumann (Bucureşti: Editura Universităţii Bucureşti, 2006).

45. Pentru un registru interpretativ diferit al aceleiaşi teme a

arăta că sub numele de evreu era îndeobște identificat „străinul ce are inima tare și nu se atașează în mod curent de colectivitatea în mijlocul căreia trăiește decât în funcție de utilități"[46]. Teoriile în legătură cu evreii îl determină pe Eötvös să observe că înțelegerea poporului evreu depinde de accesul celor mulți la o cultură și la o gândire politică moderne:

> *Noi avem motive să sperăm că adevărata idee religioasă presupune acceptarea tuturor diversităților și aceasta pentru că Dumnezeul care este adorat la altar este Dumnezeul benedicțiunii; avem speranța că va veni un timp în care oamenii vor găsi ca fiind mai bune alte doctrine decât acelea scrise în cărțile noastre sfinte, doctrine prin care se vor apropia mai ușor de cerințele Domnului de a opri neînțelegerea prin dragoste și compasiune*[47].

Eötvös nu acuza aici religia creștină, ci mai degrabă critica modul de practicare al ei care a făcut posibile formularea și răspândirea ofenselor injuste cu privire la evrei. Religia nu poate fi cauza pentru care micile comunități lingvistice ori religioase din Europa Est-Centrală persistau în negarea drepturilor omului și drepturilor comunitare pentru evrei. El considera că problema se va rezolva într-un mod rațional și că oamenii

---

stereotipiilor, vezi Miklós Wesselényi, *Despre prejudecăți* (București: 1831).

46. Eötvös, *A zsidók emancipációja*, 8; idem, *Dissertazione sulla emancipazione degli Ebrei*, 6.

47. Ibid.

politici, întorcând spatele invectivelor, vor fi în măsură să elaboreze legea emancipării evreilor, recunoscându-i drept semenii lor şi cetăţeni cu drepturi egale. Eötvös se situa pe poziţiile unui militantism de inspiraţie liberală, rezultat dintr-un limbaj politic creat şi multiplicat deja de Europa Luminilor.

Nu mai puţin remarcabil este faptul că Eötvös elaborase un punct de vedere istorico-teoretic şi politic asupra naţiunii în consonanţă cu aspiraţiile celui mai emancipat segment al intelectualităţii occidentale, urmărind o schimbare fundamentală a paradigmei cultural-politice şi a vieţii societăţii din Ungaria. Spre deosebire de mulţi dintre congenerii şi urmaşii săi, gândirea critică a lui Eötvös despre identităţile colective este mai degrabă de inspiraţie anglo-saxonă, decât un efect al conceptului german de *Kulturnation*. Într-adevăr, în 1837, el a călătorit în Europa de Vest, în special în Anglia şi în Franţa, unde s-a familiarizat cu ideile şi sistemele sociale liberale, a căror influenţă este prezentă în scrierile sale[48].

Teoria identitară a lui Eötvös nu a avut succes nici în Ungaria şi nici în statele formate în vecinătatea ei, în pofida deschiderii spre alterităţi şi a înţelegerii profunde a chestiunii naţionalităţilor din Imperiu, în pofida faptului că a formulat conceptul de *naţiune* în acord cu realităţile sociale şi comunitare ungare. Revoluţiile, dar mai cu seamă conflictele dintre unguri şi români din anii 1848-

48. Cf. József Eötvös, *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich* [Despre egalitatea naţionalităţilor din Austria] (Pest: C.A. Hartleben's Verlag, 1850).

1849, au arătat că nerecunoașterea existenței diverselor populații aparținând regiunilor Europei Centrale și de Sud-Est era o problemă legată de limbajele epocii, de conceptele și ideologiile ungare ce definiseră aspirațiile colective.

Conceptul de *neam* şi geneza naţiunii române

Care sunt originile conceptului românesc de *naţiune*? Cum se explică asocierea dintre *neam* şi *naţiune* pe fondul în care noţiunea de *neam* provine din maghiară? Ce pondere au împrumuturile de sensuri din cultura identitară germană? Care sunt particularităţile noţiunilor identitare româneşti? Noţiunea românească de *neam* a apărut în Transilvania în secolul al XVIII-lea sub influenţa limbii maghiare, care în mai multe perioade istorice fusese limba oficială a administraţiei regiunii. *Neam* vine de la maghiarul *nem* care apare şi în cuvântul românesc *nemes* (nobil, generos) şi în cuvântul *nemzet* (comunitate naţională).

Asemenea maghiarului *nem*, noţiunea românească de *neam* trimite în limba populară vorbită şi la sensul de familie, specie şi trib. Intelectualii Şcolii Ardelene[49] erau fascinaţi de termen pentru că sugera existenţa unei relaţii permanente cu lumea rurală veche de secole, cu dreptul pământului (*jus solis*) şi cu dreptul sângelui (*jus sangvinis*). Astfel, în lucrările lor scrise, ei transferă noţiunea amintită din limba populară în limba cultă, folosind conceptul de *neam* pentru modelarea şi auto-identificarea colectivităţii româneşti. Nu este întâmplător faptul că noţiunile de *etnie*, *naţionalitate*, *naţiune* au avut valori semantice apropiate sau similare. Sunt cazuri în care *neam* se substituie noţiunii de *popor*.

49. Şcoala Ardeleană a fost reprezentată de intelectualii români din Transilvania care au revendicat drepturi culturale şi politice pentru românii din regiune.

Odată ce a devenit un concept-cheie în textele istorice și în discursul politic din prima jumătate a secolului al XIX-lea, conotațiile sale au dobândit noi sensuri: cele de etnie și rasă. Aidoma conceptului german de *Volk*, conceptul de *neam* subliniază diferențele identitare dintre grupurile social-culturale. Spre deosebire de *Volk*, *neam* nu trimite la ideea de contract social[50] și nici la norme comportamentale. Deși indica un înțeles exclusivist al națiunii, *neam* a primit o întrebuințare „neobișnuit de largă" în viața publică și s-a conservat pentru o durată lungă în limbajele social-politice românești. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea era folosit în legătură cu problema minorităților.

Conceptul de *neam* a apărut în *Supplex Libellus Valachorum*[51], document conținând revendicările politice ale românilor din Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Preocuparea legată de originile comunității a condus la supralicitarea gloriei străbune pornind de la meritele civilizaționale ale Romei antice. Andrei Cornea este de părere că „naționalismul ia noțiunea capitală de *popor* (*neam*, *das Volk*) într-o accepțiune nonliterală, ce devine, cu timpul, de-a dreptul antiliterală: pentru el (pentru naționalism, n.m., V.N.), *poporul* se rezumă la *etnie*, ceea ce înseamnă, imediat, eliminarea din corpul

50. Istoricii români ai epocii romantice susțin că *neam* ar fi avut trăsături împrumutate atât din *Volkstum*, cât și din teoria contractului social formulată de Rousseau. Vezi Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, 411. Cu toate acestea, realitatea socială a secolului al XIX-lea contrazice acest punct de vedere.

51. Document politic formulat de către intelectualii români din Transilvania în 1791, adresat Curții Imperiale de la Viena.

său a minorităţilor naţionale"[52]. În română, sensurile lui *neam* şi *popor* sunt diferite comparativ cu acelea franceze de *peuple* sau *nation*. În cazul gândirii paşoptiste există o oarecare influenţă franceză şi aceasta atunci când *neam* sau *popor* trimite la segmentele sociale reprezentative din punctul de vedere al vieţii economice. Pentru scurt timp, intelectualii revoluţionari de la 1848 din Valahia[53] au fost câştigaţi de ideea statuării conceptului de *naţiune* în funcţie de interesele comune ale locuitorilor statului. În genere însă, pentru ei *naţiunea* indica un proces de desfacere în grupuri etnice, politizarea diferenţelor, adică tocmai ceea ce submina idealul cosmopolit al iluminismului[54].

Conceptul de *neam*, cu sensul de popor şi de naţiune, arată neglijarea construcţiei identitare pe temeiuri civice şi juridice. În schimb, arată cum colectivitatea este asociată originilor, sângelui, gliei şi cum naţionalismul inspirat de operele Şcolii Ardelene neglija ori subsuma problemele sociale[55]. Istoricul Paul Cornea spune că există o contradicţie între viziunea realistă şi aceea

52. Andrei Cornea, *Turnirul khazar. Împotriva relativismului contemporan*, ed. a 2-a rev. şi ad. (Iaşi: Polirom, 2003), 149.

53. Regiune situată la sud de Carpaţi, în România de astăzi, care a fost sub stăpânirea Imperiului Otoman şi sub protecţia Imperiului Ţarist la mijlocul secolului al XIX-lea.

54. Cornea, *Originile romantismului românesc*, 410.

55. Mai multe monografii dedicate personalităţilor paşoptiste vorbesc despre un naţionalism cu un conţinut democratic, suprapunând împotrivirea faţă de asuprirea feudală a nobililor şi militantismul întru apărarea intereselor naţionale. Vezi, de exemplu, Radu Pantazi, *Simion Bărnuţiu. Viaţa şi opera* (Bucureşti: Ştiinţifică, 1967), în special cap. „Problema naţională", 159-201.

idealizată a *poporului*, dar că intelectualii români de la 1848 înțelegeau variațiile semantice cu ocazia folosirii lui *plebs* și a lui *populus*[56]. Eu cred că intenția structurării mai exacte a limbajelor politice nu exista în culturile populațiilor din Europa Est-Centrală, și, prin urmare, nici în cazul românilor. În locul acesteia s-a afirmat o mare ambiguitate terminologică. Românescul *popor* este echivalentul termenului *neam*, iar *neam* înseamnă etnos, dar și națiune în sens de comunitate de același sânge cu drepturi cultural-lingvistice și politice într-un spațiu dat. În consecință, e vorba de o *Kulturnation* inspirată de romanticul *Volk*, fără să dobândească toate conotațiile conceptului german. De exemplu, pe acelea ce trimit la societatea civilă. Cum am observat, *Kulturnation* este un concept diferit față de francezul *peuple*, precum și față de englezul *people* pentru că nu se referă la egalitatea tuturor segmentelor sociale, respectiv la implicarea lor în sfera publică în calitate de cetățeni.

Dacă în Valahia și Moldova, respectiv în Vechiul Regat al României, împrumuturile din vocabularul limbii franceze se datorează intelectualilor români ce studiaseră la Paris, în Transilvania, influența limbii și culturii germane a fost mai accentuată. Teza latinității limbii române și a romanității poporului român formulată de Școala Ardeleană este într-o nemijlocită legătură cu idealismul identitar romantic al lui Herder. Înainte de

56. Paul Cornea, „Cuvântul <Popor> în epoca pașoptistă: sinonimii, polisemii și conotații. Între semantica istorică și semiotica mentalului colectiv", în idem, *Regula jocului*, (București: Eminescu, 1980), 230.

revoluția de la 1848, Timotei Cipariu, un foarte cunoscut învățat român, contributor des invocat în definirea ideii de *națiune*, afirmă originile romane și identitatea pură a propriei comunități în următorul mod: „Românului nu-i place a se amesteca cu sânge străin. El și-a conservat această antipatie domestică până în ziua de astăzi.... Ea se va conserva și de aci înainte și noi nu-i aflăm nici un temei din care acestei antipatii să contrazicem"[57]. Același purism identitar se regăsește și la Herder. În cazul teoreticianului german, accentul era pus pe antipatia față de limba și cultura franceză; în cazul lui Cipariu și al colegilor săi, e vorba de militantismul pentru păstrarea caracteristicilor identitare prin eliminarea influențelor externe. Identitatea cultural-politică românească s-a format în conexiune cu ideea apartenenței la același trib, pe baza unor legături de rudenie (de sânge) și în temeiul folosirii aceleiași limbi. Asemenea speculații au alimentat vreme îndelungată disputele în jurul originii românilor[58].

În aceeași perioadă, o perspectivă cvasiidentică

57. Timotei Cipariu, „Uniunea", în *Organul luminării* 67 (1848): 381, citat în Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni* (București: Humanitas, 1997), 219.

58. „The precise mixture of the pre-Roman Illyrians, Romans, Greeks, immigrant Slavs of various kinds and various waves of Central Asian invaders from the Avars to the Ottoman Turks, which make up the ethnicity of any people in Southeastern Europe, is an eternal matter of debate (especialy in Romania)". Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Mythe, Reality* [Națiuni și naționalism din 1780 și până în prezent: program, mit, realitate, Chișinău: Arc, 1997] (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 63-64.

o au Damaschin Bojincă[59] și Moise Nicoară[60], ambii formulând obsesiv ideea purității lingvistice și naționale. Să citățm un exemplu spre a vedea cum și-au articulat autorii menționați discursul identitar pe bază de limbă, origini și sangvinitate:

> *Nu se lepădă adevăratul român de neamul său, ci se laudă și se desfătează, putându-se zice a fi din strălucitul sânge de roman răsărit. Că deoarece românii, de la timpul descălecării lor în Dachia, tot româneşte vorbiră... Cum că tot româneşte au vorbit ne arată însăşi ținerea limbii poporală până în zi de astăzi, căci de ar fi primit românii oare cândva vreo limbă străină, cu bună seamă n-ar fi învățat mai mult limba românească*[61].

Bojincă este încredințat că singurul lucru care i-a lipsit națiunii române a fost scrierea românească despre trecut și origini. Prin urmare, îl laudă pe Petru Maior, care publicase *Istoria românilor din Dacia Superioară*, o lucrare pe care o considera necesară depășirii „întunericului" „neamului românesc din singură lipsa istoriei pentru începutul daco-romanilor ..."[62]. Ca și în cazul teoriilor lui Herder, conceptul de *națiune politică*

---

59. Vezi Damaschin Bojincă, *Scrieri*, ediție Nicolae Bocșan, (Timișoara: Facla, 1978).

60. Vezi Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861). Rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana* (Arad: Diecezana, 1943).

61. Bojincă, Scrieri, 12.

62. Ibid., 10.

prezent în scrierile intelectualilor români se suprapune celui de *etnonaţiune* văzut din perspectiva geniului creator al poporului căruia i se atribuia fie specificitatea, fie individualitatea. În exemplele mai sus menţionate, socialul şi etnonaţiunea fac un corp comun. Ecoul peste timp al acestor teorii speculative a fost atât de puternic încât o mare parte a exegeţilor istoriei culturale româneşti din secolul al XX-lea continuau să justifice purismul etnicist[63].

Tema distincţiilor şi a delimitărilor de orice alteritate în virtutea originilor naturale este reluată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de renumiţi teoreticieni şi oameni politici precum Vasile Conta şi Aurel C. Popovici. Atunci când tratează aşa-numita „chestie evreiască", filozoful politic Vasile Conta scrie următoarele:

> *Jidanii constituiesc o naţiune distinctă de toate celelalte naţiuni şi duşmană acestora...; putem zice că jidanii sînt Naţiunea cea mai bine constituită şi cea mai distinctă din toate Naţiunile cari sînt pe lume. Mai întîi nu le lipseşte nimica pentru a constitui o Naţiune. Lucrul principal că descind dintr-o rasă care s-a păstrat totdeauna pură.*[64]

63. Vezi, de exemplu, G. Bogdan Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu* (Bucureşti: Cultura Naţională, 1924); Cornelia Bodea, *Moise Nicoară*; Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională (1848-1881)* (Bucureşti: Ştiinţifică, 1974); Ioan Chindriş, *Ideologia revoluţionară a lui Alexandru Papiu Ilarian* (Bucureşti: Politică, 1983).

64. Vasile Conta, „Chestia evreească", în *Opere complete*

Potrivit lui Conta, sângele care curge în vinele membrilor unui popor este același. O asemenea observație ar trebui să ne facă să credem că poporul evreu a rămas pur, având sentimente, tendințe și idei similare. Dorința intelectualului era să convingă cititorii de necesitatea dobândirii unei unice opinii la scara României, lucru posibil doar prin întemeierea națiunii pe o singură rasă, cu un singur centru de gravitație: statul. Aici vedem că *neamul* și *națiunea* sunt subsumate conceptului de *rasă*. Nostalgiei romantice pentru un trecut îndepărtat, pentru o cultură arhaic-țărănească și pentru un purism comunitar i se asociază ideologia antisemită și rasistă.

Aurel C. Popovici, un gânditor politic originar din Banat[65] (1863-1917) a propagat ideea federalizării Monarhiei Austro-Ungare pe criteriul etnografiei *neamurilor*. Rasismul lui biologist îl descoperim în cărțile *Stat și Națiune. Statele Unite ale Austriei Mari* și *Naționalism sau democrație?* Iată ce scria:

> *În ceea ce privește perfecțiunea popoarelor ieșite din tot felul de încrucișări, toți cercetătorii serioși sînt de acord în susținerea că numai popoarele care nu s-au amestecat posedă caracter. Căci experiențele crescătorilor de animale dovedesc că o mare deosebire de rasă la animalele încrucișate duce la*

(București, 1914), 647, 648, 658. Vezi și Victor Neumann, *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice* (Timișoara: Amarcord, 1996), 181-184.

65. Regiune împărțită între România, Serbia și Ungaria de astăzi, care a fost sub stăpânirea habsburgică între 1718 și 1919.

formarea unor caractere nearmonice, şovăitoare, adică tocmai la lipsă de caracter.[66]

Sau, în altă parte:

...pentru a crea o naţiune superioară, trebuiesc evitate încrucişările de rasă în masă, amestecările de sânge şi promiscuitatea etnică. Renumitul conte Gobineau, care a fost cel dintâi care a atras atenţia asupra raporturilor între rase şi a înrâuririi lor asupra civilizaţiei, crede chiar că încrucişările de rasă ar fi adevăratele cauze ale dispariţiei popoarelor. După părerea contelui normand un popor niciodată nu s-ar stinge dacă ar rămâne în permanenţă compus din aceleaşi elemente.[67]

„Împerecherea bastarzilor" sau „încrucişarea", respectiv introducerea căsătoriilor civile ca în cazul Austro-Ungariei sfârşitului de secol al XIX-lea, l-au determinat pe Popovici să susţină ideea degenerării rasiale. Potrivit lui, „toate naţiunile care au devenit mari au evitat cu grijă tocmai asimilarea etnică"[68]. Nu numai că exalta etnonaţionalismul autohton, inspirat fiind şi chiar citându-l pe Herder, dar îi adăugase elementele provenite din teoria clasificării rasiale propusă în lucrările *Essai sur l'inegalité des races humaines*

66. Aurel C. Popovici, *Stat şi Naţiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, traducere din germană de Petre Pandrea (Bucureşti: Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1939), 65-66.

67. Ibid.

68. Ibid., 66-67.

de Gobineau[69] și *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhundert* de Houston Stuart Chamberlain[70]. Prin conceptul de *naționalism* el înțelesese „superioritatea de rasă", „conștiința superiorității față de alte națiuni" și „lupta pentru impunerea acestei superiorități"[71].

Când analizăm formarea identității naționale la români nu e vorba doar de o criză identitară specifică debutului epocii moderne, ci și de transferul unei „fraternități naturale" a indivizilor în sfera politicului. Problema a afectat modul de gândire, imprimând o *fictive ethnicity* conceptului de *națiune* și limbajelor aferente acestuia. Cu toate că regiuni precum Banatul, Transilvania, Bucovina, Crișana, Maramureșul și Basarabia – devenite parte a statului român după primul război mondial – sunt locuite de populații plurilingve și multiconfesionale cu o mare disponibilitate pentru

69. Arthur de Gobineau, *Essai sur l'inegalité des races humaines* [Studiu despre inegalitatea raselor umane] (Paris: Librairie de Firmin Didot Fréres, 1853).

70. Houston Stuart Chamberlain, *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhundert* [Fundamentele secolului al XIX-lea] (München: Bruckmann, 1903).

71. Victor Neumann, „Federalism and Nationalism in the Austro-Hungarian Monarchy: Aurel C. Popovici's Theory" [Federalism și naționalism în Monarhia Austro-Ungaria. Teoria lui Aurel C. Popovici] în *East European Politics and Societies* 16, nr. 3, (2002): 864-898. Pentru decodarea noțiunii de naționalism în accepțiunea lui Popovici vezi Andrei Roth, *Naționalism sau democratism* (Tîrgu-Mureș: Pro-Europa, 1999). Vezi și Marius Turda, *The Idea of National Superiority in Central Europe, 1880-1918* [Ideea superiorității naționale în Europa Centrală, 1880-1918] (Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 2004). Conceptul de federalism propus de Popovici este impregnat de aceeași orientare diferențialistă, de un naționalism agresiv.

schimbul reciproc de valori, aspectul acesta nu anihilase stereotipul privind puritatea *neamului*.

Concluzii

Comparând teoria identității la români şi unguri, înțelesurile ei radicale sunt prezente în ambele cazuri în secolul al XIX-lea. Uneori, se întâmplă să fie depăşit înțelesul etnicist şi să ia naştere o perspectivă tolerantă față de structura socială existentă, apreciind chiar codurile cultural-religioase multiple. Fenomenul acesta este însă mult mai rar, iar impactul asupra vieții publice, unul minor.

Sturm und Drang-ul exaltă pentru prima oară tot ceea ce se presupune că este specific unui grup lingvistic şi cultural. Acesta este motivul pentru care trebuie explicat nu doar în funcție de creațiile literare, istoriografice şi filozofice, nu numai pe baza sentimentelor şi viziunii politice a poetului, ci şi în relație cu mistica politică pe care a generat-o. Identificarea conceptelor fundamentale şi a limbajelor politice formate de mediile culturale ungaro-române înnoiesc înțelegerea noastră asupra translării şi ecoului operei lui Herder. Întâlnirea codului cultural protestant cu acelea romano-catolic şi greco-catolic a contribuit la definirea şi autodefinirea comunităților regionale din Europa Centrală şi de Est în

perioada celei dintâi emancipări și modernizări[72].

Volksgeist-ul lui Herder se regăsește la un număr semnificativ de istorici, filozofi, sociologi, lingviști și politologi. Îl descoperim citind proiecția lor asupra ideii de colectivitate națională. Conținutul textelor *Von Ähnlichkeit der mittlern englischen und deutschen Dichtkunst*, *Briefe zur Beförderung der Humanität*, *Über die Wirkung der Dichtkunst* și al altora scrise de Herder a avut un mare impact. Între gânditorii politici de limbă maghiară care l-au admirat se număra Gábor Döbrentei, Ferenc Kazinczy, István Széchenyi, Lajos Kossuth, iar printre români Gheorghe Barițiu, Ioan Maiorescu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu. Herderianismul a fost un reper pentru toți acei intelectuali-ideologi care au pledat în favoarea diferențialismului etnic. Politizarea conceptelor de *nép*, *neam*, *națiune* a fost inspirată de *Volk*-ul german grație repetatelor contacte ale intelectualilor Europei Est-Centrale și Europei de Sud-Est cu spațiul cultural al Prusiei. Imitând modelul romanticilor germani, unul diferit comparativ cu acela din propriile lor regiuni, elitele Europei dunărene au generat doar o emancipare limitată[73]. Este justă observația cum că nu Herder a inițiat

72. Membrii Școlii Ardelene, cum au fost greco-catolicii Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Ioan Budai-Deleanu, au avut contacte cu mediile universitare din principatele germane protestante. În timpul studiilor lor în orașele germane, intelectualii ortodocși sârbi, unul dintre cei mai proeminenți fiind Vuk Karadžić, au fost profund influențați de orientarea protestantă. Aceste contacte au fost facilitate de către Habsburgi în timpul stăpânirii lor în Transilvania, Banat și Voivodina.

73. Exemple și explicații numeroase privind cazul românesc sunt cuprinse în contribuțiile din volumul Victor Neumann și Armin Heinen, Editori, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra*

procesul național și nu el a definit conceptul de *națiune* în regiunea est-centrală a continentului[74]. Modelul său a fost însă preluat și adaptat de micile popoare în funcție de propriile lor experiențe și interese. De aici și necesitatea problematizării conceptelor și a limbajelor identitare în relație cu particularitățile geografice, religioase, social-culturale și politice.

Ignorând formele de organizare ale societății germane, experiențele ei administrative, civice și juridice, noile elite est-central europene prelungiseră o parte din reflexele medievale. Atunci când a fost luată în serios, autodescoperirea culturală a funcționat drept argument al modernizării grupului privilegiat. Acest gen de emancipare la vârf a atras după sine o asimilare parțială a setului de valori germane și occidentale. Obsesia pentru ancestral și religie înțeleasă în sens mistic, precum și afirmarea categorică a unui așa-zis drept al sângelui sunt idei ce au inspirat și motivat *etnonaționalismul* intolerant de secol al XIX-lea. O interpretare asemănătoare o întâlnim și la Marius Turda:

> *Naționalismul Völkisch a absorbit ideile sale din formele anterioare de gândire naționalistă, precum și din teoriile rasiale și sociale darwiniste asupra națiunii. Ca atare, el a predicat o combinație unică dintre rasă și națiune. Mai mult decât atât, naționalismul Völkisch a acceptat faptul că rasa a fost, în plus față de ideea de națiune, o categorie*

---

limbajelor social-politice (Iași: Polirom, 2010).

74. Sundhausen, *Der Einfluß*, 181.

semnificativă pentru exprimarea identității naționale[75].

Etnonaționalismul a vorbit în numele celor mulți. Cât despre monoculturalism, acesta a făcut carieră, deși arealul la care ne referim se caracterizează prin trăsături multi- și interculturale, multi- și interconfesionale[76]. O trăsătură ce particularizează regiunile est-centrale și de sud-est ale continentului comparativ cu acelea de cultură germană este religia. De exemplu, ortodoxia a devenit una etnonațională o dată cu proclamarea în anul 1830 a celei dintâi biserici autocefale, aceea a Greciei. În parte, aceluiași aspect i se va datora încetinirea formării gândirii politice în sens modern. Bisericile catolică și greco-catolică nu erau nici ele favorabile unei extinderi a emancipării sociale, preferând să încurajeze vârfurile intelectual-politice în dauna masei locuitorilor[77]. Dintr-un astfel de motiv, dar și din altele deja invocate, *etnonațiunea* (*etnikai-nemzet*), respectiv *națiunea* (*nemzet*) nu a fost rezultatul mișcărilor civice, nu a fost similară aspirațiilor de emancipare și modernizare occidentale. Țăranii nu și-au schimbat statutul din supuși ai domnitorului

75. Turda, *Idea of National Superiority*, 25.

76. Moritz Csáky, *Ideologie der Operette und Wiener Moderne: Ein kulturhistorischer Essay zur österreichischen Identität* [Ideologia operetei și modernitatea vieneză: Un studiu despre istoria culturală a identității austriece] (Vienna: Böhlau Verlag, 1996); Victor Neumann, *Identités multiples dans l'Europe des Regions. L'Interculturalité du Banat* [Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului] (Timișoara: Hestia, 1997); idem, „Judaic Religious Reform and Political Emancipation of the Jews in Banat Region" în *Studia Judaica* 18 (Cluj-Napoca: Efes, 2010), 128-194.

77. Neumann, *The Temptation of Homo Europaeus*, 193-198.

(principelui) în cetățeni activi, coparticipanți la treburile publice ale statului. În schimb, elitele, jucând duplicitar, au profitat, îmbunătățindu-și condiția prin accesul nestânjenit la puterea politică, la organizarea și administrarea noii-vechi comunități, respectiv a noului stat numit națiune[78].

Este importantă decodarea conceptului de *națiune* în limbile și culturile Europei Centrale și de Sud-Est, deoarece în această parte a continentului conceptul de *națiune* (*nemzet*) se suprapune aceluia de *etnonațiune* (*etnikai-nemzet*). Ambele concepte precedându-l pe acela de *constituție* și simbolizând o coeziune culturală și geografică în absența căreia nu se discută nici un act juridic. Conceptele de *etnonațiune* și *națiune* au fost folosite în limbajele identitar-politice ungare și române, ele divulgând, chiar dacă nu întotdeauna în același fel și cu același scop, maniera particulară în care a avut loc modernizarea acestui segment de Europă: prin amalgamarea structurilor de gândire orientale și occidentale.

78. Neumann, *Conceptually Mystified.*

Principalele publicații ale lui

Victor Neumann

Cărți de autor

Vasile Maniu - Monografie istorică, Editura Facla, Timişoara, 1984, 212 p.

Convergenţe spirituale (Studii privind relaţiile culturale şi politice în Europa Centrală şi de Est, 1750-1850), Editura Eminescu, Bucureşti, 1986, 214 p.

Tentaţia lui Homo Europaeus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală şi de Sud-Est, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, 278 p.; ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura ALL, Bucureşti, 1997, 240 p.; ediţia a III-a revăzută, Editura Polirom, Iaşi, 2006, 309 p.

The Temptation of Homo Europaeus, Traducere din română în engleză de Dana Miu, East European Monographs, Columbia University Press, New-York, 1993, 269 p.

Istoria evreilor din România. Studii documentare şi teoretice, Editura Amarcord, Timişoara, 1996, 290 p.

Identităţi multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului/ Identités multiples dans l'Europe des régions. L'Interculturalité du Banat, Editura Hestia, Timişoara, 1997, 145 p.

Istoria evreilor din Banat. O mărturie a multi- şi interculturalităţii Europei Central-Orientale, Editura Atlas - Du Style, Bucureşti, 1999, 260 p.

Ideologie și Fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gîndirii politice în Europa Est-Centrală, Editura Polirom, Iași, 2001, 224 p.

Between Words and Reality: Studies on the Politics of Recognition and Changes of Regime in Contemporary Romania, Council for Research of Values and Philosophy – The Catholic University of America, Washington, D.C., 2001, 200 p.

Istorie Individuală vs. Istorie Colectivă. Prim-rabinul Ernest Neumann, Editura Marineasa, Timișoara, 2002, 111 p.

Neam, Popor sau Națiune? Despre identitățile politice europene, ediția I, Editura Curtea Veche, București, 2003, 154 p.; ediția a II-a adăugită, Editura Curtea Veche, București, 2005, 229 p.

Conceptually Mystified: East-Central Europe Torn Between Ethnicism and Recognition of Multiple Identities, Editura Enciclopedică, București, 2004, 230 p.

The End of a History: The Jews of Banat from the Beginning to Nowadays, Editura Universității din București, București, 2006, 243 p.

Essays on Romanian Intellectual History, Editura Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, 2008, 227 p.

Sinntausch/Sinntäuschungen. Nationalismus und Ethnische Vielfalt in Mitteleuropa, Dresden Universität Verlag (TUD), Dresden, 2009, 150 p.

Iskušenia Homo Europaeusa, Traducere de Milisav Firulovič, Editura Pešič I Sinovi, Belgrad, 2011, 244 p.

Interculturalitatea Banatului, Art Press – Institutul European, Timişoara, 2012, 172 p.

Ediţii coordonate

Identitate şi Cultură. Studii privind istoria Banatului, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, 407 p.

Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social politice (în cooperare cu Armin Heinen, Universitatea din Aachen), Editura Polirom, Iaşi, 2010, 432 p.

Cinci concepte ale gândirii politice româneşti (în cooperare cu Henriete Richer), Editura Brumar, Timişoara, 2011, 234 p.

Key-Concepts of Romanian History (în cooperare cu Armin Heinen, Universitatea din Aachen), CEU Press, Budapesta, 2013, 320 p.

Selecţie tematică de articole şi contribuţii la volume colective

„National political cultures and regime changes in Eastern and Central Europe" în *The History of Political Thought in National Context,* ediţie de Dario Castiglione şi Iain Hampsher-Monk, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 228-247.

„Federalism and Nationalism in the Austro-Hungarian Monarchy: Aurel C. Popovici's Theory", în *East European Politics and Societies*, University of Califormia Press, 2002, Vol. 16, N.3, p. 864-898.

„Civic Education and Human Rights in an Intercultural Perspectives: The Case of Transylvania", în *Papeles del Este*, Universidad Complutense de Madrid, N. 3, 2002, p. 1-52.

„Les Juifs de Banat entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie au début du XXe siècle", în Carol Iancu (sous la direction), *Permanences et Ruptures dans l'Histoire des Juifs de Roumanie (XIXe – XX-e siècles)*, Université Paul Valery Montpellier III, 2004. p. 127-139.

„Alternative Romanian Textbooks as Sites of Memory", în *Umbruch im östlichen Europa. Die nationale Wende und das kollektive Gedächtnis,* Andrei Corbea-Hoisie/Rudolf Jaworski/Monika Sommer Editori, Innsbruck: Studien Verlag, 2004, p.137-149.

„Romanian-Hungarian Relations at a Turning Point", în *Romanian-Hungarian Relations*, ediție de Levente Salat și Smaranda Enache, Pro Europa-Ethnocultural Diversity Resource Center, Cluj, 2004, p. 313-318.

„Vergleichende Betrachtungen über die Multikulturelle Philosophie", în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Institutul de Studii Socio-Umane din Sibiu al Academiei Române, nr. 48, 2005, Bucureşti-Sibiu, p. 7-33.

„Conceptual confusions concerning the Romanian identity: Neam and Popor as expressions of ethno-nationalism", în *Radio Free Europe/Radio Liberty - East European Perspectives*, I, vol. 6, N. 22, 17 December 2004; II, vol. 7,

N. 1, 11 January 2005; III, vol. 7, N. 2, 9 March 2005.

„Approche comparative de l'histoire et de la théorie multiculturelle", în *Revue Roumaine d'Histoire*, Academie Roumaine, Bucarest, N. 1-4, 2007, p. 279-303.

„Multiculturality and Interculturality: The Case of Timişoara", în *The Journal of Hungarian Studies*, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, N. 21/1, 2007, p. 3-18.

„Temeswar: eine Multi- und Interkulturelle Stadt?", în *Transylvanian Revue*, Romanian Academy of Sciences, Cluj-Napoca, Vol. XVII, N. 3, Autumn 2008, p. 29-38.

„The Concept of Nation in the Romanian Culture and Political Thought", în *Researching the Nation: The Romanian File. Studies and Selected Bibliography on Romanian Nationalism*, ediție de Sorin Mitu, International Book Access, Cluj, 2008, p. 153-176.

„Judaic Religious Reform and Political Emancipation of the Jews in Banat Region", în *Studia Judaica*, XVIII, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2010, p. 128-194.

„The Concept of Totalitarianism in the Romanian Social-Political Languages", în *Divinatio. Studia Culturologica Series*, N. 31, Sofia, 2010, p. 145-161.

„Peculiarities of the Translation and Adaptation of the Concept of Nation in East-Central Europe. The Hungarian and Romanian Cases in the Nineteenth Century", în *Contributions to the History of Concepts*, Berghahn Publishers, New York-Oxford, vol. 7, nr. 1, Summer 2012, p. 72-101.

Acest opuscul se ocupă de controversata problemă a conceptelor ce definesc două dintre identitățile politice ale Europei Est-Centrale, română și ungară. El acordă un interes deosebit translării și adaptării conceptului german de *națiune*, stăruind asupra sensurilor lui inclusive ori exclusive dobîndite în cele două limbi și culturi politice în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În pofida admirației sau a recunoașterii principiilor revoluției de la Paris din 1848, intelectualii din Europa Est-Centrală nu au reușit să transfere în regiunile lor de origine – deși încercări au fost – sensul conceptului francez de *peuple*. Atunci cînd încărcăturii semantice a conceptului de *peuple* îi fusese preferat conceptul de *Volk* și semnificațiile sale, fusese irosită cea dintîi șansă majoră de emancipare, de tranziție de la comunitate la individ și societate. O dovadă este încărcătura ideologică a cuplurilor conceptuale *popor-națiune* și *nép-nemzet*, tinzînd să reflecte nu forme de organizare socială, cît mai ales comunități imaginate, respectiv entități organice.

V. N.

VICTOR NEUMANN

Este profesor de *teoria istoriei* și Directorul *Centrului de Cercetări Avansate în Istorie* din cadrul Universității de Vest din Timișoara. Este autor a numeroase cărți publicate în România și în străinătate, dintre care amintim: ***Tentația lui Homo Europaeus*** (ediția I, 1991, ediția a II-a, 1997, ediția a III-a, 2006), ***Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*** (1996), ***Ideologie și Fantasmagorie*** (2001), ***Neam, Popor sau Națiune?*** (ediția I, 2003, ediția a II-a, 2005), ***Essays on Romanian Intellectual History*** (2008), ***Interculturalitatea Banatului*** (2012). Este editor coordonator al cărților: ***Identitate și Cultură. Studii privind istoria Banatului*** (2009), ***Istoria României prin concepte*** (împreună cu Armin Heinen-2010). A fost bursier al Maison des Sciences de l' Homme din Paris (1991, 1993, 1999), al Fundației Elias a Academiei Române (1995), bursier NATO (1995-1997), bursier Fulbright al Departamentului de Stat al SUA, The Catholic University of America, Washington, D.C., (2000-2001) și bursier Rosenzweig al Centrului de Studii Avansate în Istoria Holocaustului din Washington, D.C. (2001). A fost profesor invitat și a conferențiat la universitățile din Oxford, Paris-Sorbona, Washington, D.C., Viena, Angers, Jena, Sofia, Szeged, Budapesta, Belgrad ș.a.

CSAIT Centru de Studii Avansate în Istorie-Timișoara

INSTITUTUL EUROPEAN

Str. Grigore Ghica Vodă nr.13 et.9 (Universitatea „Petre Andrei") Iași -700469 / ROMÂNIA

ISBN: 978-973-611-951-4